

УДК 340.132:352

ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК У РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Радзілевич Дмитро Анатолійович,
аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
(Міжнародний гуманітарний
університет, м. Одеса, Україна)

Територіальне буття права виявляє його регіональну специфіку, яка має прояв і у стані правового порядку. У статті обґрунтовується необхідність теоретичного і прикладного дослідження феномена регіонального правового порядку як складника національного та міжнародного правопорядків.

Ключові слова: правове життя, правовий простір, правовий порядок, регіональний підхід, регіоналізм, регіональний правовий порядок.

LEGAL ORDER IN A REGIONAL MEASUREMENT: TOWARDS THE PROBLEM

Radzilevych Dmytro Anatoliiovych,
Post-graduate student of the Department
of Theory and History of State and Law
(International Humanitarian University,
Odessa, Ukraine)

Territorial being of law reveals its regional specificity, which is also manifested in the state of legal order. The article justifies the necessity of a theoretical and applied research of the regional legal order phenomenon, as a part and particle of the national and international legal order.

Key words: legal life, legal space, legal order, regional approach, regionalism, regional legal order.

Постановка проблеми. Правовий порядок у сучасних умовах постає в різних проявах та «іпостасях». Це, насамперед, антропоморфне явище, створюване і підтримуване людською спільнотою для забезпечення цивілізованого функціонування соціуму. Людська природа і людська особистість – два «полюси», між якими виникає широкий спектр моделей і ситуацій правового впорядкування. Це також соціально-правовий феномен, який виступає в якості конструкції, що підтримує стабільність і цілісність правового життя суспільства на всіх рівнях його розгортання. Особливо багатоманітним є територіальне буття правового порядку, яке локалізується на місцевому рівні, де формується **місцевий** правовий порядок (село, селище, місто), що слугує підґрунтям для **регіонального** (область, провінція, округ чи інша частина країни або світу) та **національного** правових порядків [1].

Місцевий і регіональний правопорядок є складовими частинами національного, тому між ними усталюються певні зв'язки і співвідношення, як елементами єдиного соціально-правового простору. Проте, як не дивно, ці найперші рівні національного правового порядку до сих пір залишаються поза увагою дослідників, що й викликає необхідність постановки і обґрунтування введення в науковий обіг категорії «регіональний правовий порядок», привернення уваги науковців і практиків до осягнення цього явища. До цього спонукає і доволі строката картина правового життя різних

регіонів нашої країни, наявність тривожних регіональних тенденцій злочинності і правопорушень, поширення непрогнозованих протиправних практик і проявів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреба щодо вивчення регіонального зрізу суспільного буття дала поштовх до становлення і розвитку наукового напрямку, який отримав назву «регіоналістика». Домінуючою цариною, де здійснюються дослідження регіональної проблематики в Україні, є економіка. Починаючи з 70-х років ХХ століття в Україні ствердилася наукова і навчальна дисципліна «регіональна економіка», яка досліджує закономірності та принципи всіх елементів продуктивних сил і соціальної інфраструктури в територіальному аспекті, аналізуючи, прогножуючи і обґрунтовуючи напрямки розміщення продуктивних сил з урахуванням загальної стратегії соціально-економічного розвитку й екологічних вимог [2, с. 7]. Регіональна економіка вивчає механізм економічного регулювання розміщення виробництва, визначення економічної ефективності регіонального розвитку, а також аналізує економічні фактори, зокрема: динаміку продуктивності праці, регіональний розподіл національного доходу, структуру й ефективність основних фондів, територіальну диференціацію цін і тарифів [2, с. 8]. Вагомий внесок у розробку теоретичних і прикладних проблем регіональної економіки зробили відомі українські вчені-економісти: Б.М. Данилишин М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, І.І. Лукінов, Я.Б. Олійник, В.І. Павлов, В.М. Трегобчук, М.І. Фащевський, М.А. Хвесик, Л.Г. Чернюк, Н.Г. Чумаченко та інші, праці яких є основою для обґрунтування регіональної стратегії розвитку.

Важливу нішу у вітчизняній регіоналістиці займають політологічні дослідження [3; 4]. Питаннями регіональної політики опікується значна когорта вчених, серед яких: З. Варналій, В. Куйбіда, А. Ткачук, Т. Забуковець-Ковачич, В. Геєць, А. Гальчинський, М. Дацишин, В. Керецман, М. Козоріз, А. Ткачук, І. Студенніков, В. Семиноженко, С. Дорогунцов, Є. Кіш, Н. Мікула, М. Скорик, С. Харічкова, Н. Андерсон, С. Король, В. Куйбіда, А. Єпіфанов, О. Мілашовська, М. Голубець, А. Береза та ін. [5].

Крім того, вивчення регіонів здійснюється і в історичному (в Інституті історії України НАН України функціонує відділ історичної регіоналістики, що вбачає своє основне завдання як в осмисленні ролі регіональних чинників у житті українського суспільства на різних історичних етапах, так і в дослідженні в історичній ретроспективі особливостей його територіальної організації [6]), екологічному (основи формування сталого розвитку окремих регіонів досліджують провідні вітчизняні вчені О. Алимов, І. Бистряков, В. Голян, З. Герасимчук, Б. Данилишин, М. Долішній, В. Кравців, М. Лендел, В. Мікловда, М. Хвесик та інші) та інших аспектах. Тож очевидно, що регіоналістика нині ствердилася як міждисциплінарний напрям суспільного дискурсу в нашій Україні, що має великі перспективи і потенціал.

Наразі маємо констатувати, що регіональна проблематика допоки слабо представлена у вітчизняній юриспруденції. Виключення складає хіба кримінально-правовий цикл дисциплін, де регіональний зріз злочинності вивчається представниками вітчизняної кримінології (А.М. Бабенко, Т.А. Денисова, А.П. Закалюк, В.П. Філонов, В.І. Шакур та ін. [7, с. 204]). Проте відсутність комплексного усвідомлення процесу виникнення, становлення та розвитку досліджень регіональних особливостей злочинності у вітчизняній кримінології в кінцевому рахунку призводить до зниження можливостей запобігання злочинності на регіональному рівні [8].

Мета статті – постановка і обґрунтування положення про те, що правовий порядок у сучасному суспільстві має чітко виражений регіональний зріз його буття. Тому його дослідження правниками буде слугувати більш глибокому осягненню питань сучасного правового порядку на національному і міжнародному рівні та виробленню форм і методів ефективного його підтримання на регіональному.

Виклад основного матеріалу. Право, правовий порядок і простір – це тісно пов'язані між собою категорії: з одного боку, право і правовий порядок існують на тих теренах, на яких побутують цивілізовані людські спільноти, а з іншого, кожна територія в сучасному суспільстві та людська спільнота, яка там проживає, потребують правового впорядкування, тобто наявності права, встановлення, забезпечення і підтримання правового порядку. Розмаїття смислових конфігурацій, які утворюються на перетині цих категорій, характеризує територіальне буття та відповідні територіальні зрізи права і правового порядку.

Серед явищ, які слугують прикладом взаємодії права і простору та є предметом дослідження загальнотеоретичної юриспруденції в контексті тематики нашої статті, особливу увагу привертає категорія «правовий простір». Просторове буття права формує своєрідну «територію права» [9, с. 6], яка, втім, не є тотожною категорії «правовий простір». Ця категорія відображає процес і стан правового опосередкування як території країни, так і окремих територіальних одиниць, їх правового статусу і особливостей правового життя. У цьому сенсі є підстави говорити про загальнонаціональний правовий простір, який існує в межах державних кордонів країни, регіональний, що поширюється на межі певних регіонів в середині країни (областей, районів тощо), та місцевий (локальний) правовий простір, який існує на рівні села, селища тощо. Така градація є актуальною у зв'язку з підвищенням ролі місцевих і регіональних факторів не лише в Україні, але й у багатьох зарубіжних країнах. Необхідно зазначити, що правовий простір формується не тільки в рамках територіального фактора: як стверджує О.С. Мельничук, територіальна обмеженість – це основна, але мінімальна характеристика, що не охоплює повністю поняття правового простору [10, с. 123]. Окремі автори вважають, що поняття «правовий простір» і «правова система» насправді є синонімами. Як справедливо зазначають Ю.П. Битяк і І.В. Яковюк, із таким твердженням важко погодитися, принаймні стосовно інтеграційних утворень. Якщо мова йде про правовий простір держави, то під «простором» дійсно можна розуміти не лише територіальні межі дії її права, але і весь спектр суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню [11].

Регіон, як певний територіально-просторовий субстрат, виступає необхідним (обов'язковим) елементом (фактором) утворення регіонального правового простору, на теренах якого розгортається, як правило, своєрідна правова ціннісно-нормативність та і ще більш складна та особлива суб'єктно-ситуаційна подієвість (правове життя).

Регіональний зріз буття права і правового порядку найперше виводить на необхідність уточнення самого поняття «регіон», яке в різних дискурсах використовується в досить різних значеннях.

Термін «регіон» є досить поширеним у науковій та прикладній літературі, в засобах масової інформації як окремо використовуване поняття, так і в словосполученнях із ним (регіон, економіка регіону, регіональна політика, регіональний розвиток, регіональні програми, регіональна злочинність та ін.). Проте через «прив'язку» цього терміна до різноманітних об'єктів і явищ у природі, природничих і гуманітарних науках, практиці господарської діяльності, загальноприйнятого розуміння цього поняття допоки що не вироблено, і тому в різних контекстах цей термін наповнюється специфічним змістом, який відрізняється залежно від предметної сфери застосування та бачення його конкретним дослідником.

Якщо екстраполувати категорію «регіон» на правову реальність загалом і на правовий порядок зокрема, то обов'язково необхідно враховувати специфічну форму буття права і правового порядку: його смислоутворюючими «компонентами» мають бути антропогенні, ціннісно-нормативні та поведінкові характеристики категорії «регіональний правовий порядок».

Наразі ж маємо констатувати, що використання поняття «регіон» у практиці державного врядування склалося як досить специфічне. Наприклад, на сайтах Верховної Ради України [12], Міністерства зовнішніх справ України [13] поняття регіон поширюється виключно на області України. Така практика має радянське коріння: наприклад, у Радянському енциклопедичному словнику 1979 року термін «регіон» позначений відсиланням до слова «район» [14, с. 1107], яке, у свою чергу, визначається (франц. *rayon*) в широкому сенсі як поділ якихось територій за певними ознаками, особливостями» [14, с. 1095]. Новий тлумачний словник української мови визначає регіон як певну територіальну одиницю (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. і.) [15, с. 885]. Досить цікаве визначення містить «Словник іноземних слів». «Регіон [англ. *region*, лат. *regio*]: 1) область, район, частина країни, яка відрізняється від інших областей сукупністю природних і (або) історично усталених, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей, які нерідко поєднуються з особливостями національного складу населення; 2) група близько розташованих країн, яка утворює собою окремих економіко-географічний, або близький за національним складом чи культурою, або однотипний за суспільно-політичним устроєм район світу» [16, с. 431].

Формально-правові підстави для вирізнення категорії «регіон» демонструє законодавство України, де регіон пов'язується з відповідними адміністративно-територіальними одиницями. Так, Закон України «Про засади державної регіональної політики» визначає, що регіон – це «територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [17], тобто фактично ототожнює поняття «регіон» із найбільшими адміністративно-територіальними складовими частинами нашої країни. Очевидну обмеженість такого підходу певним чином долають інші норми цього закону, які передбачають такі поняття, як «макрорегіон» та «мікрорегіон». Так, макрорегіон – частина території України у складі декількох регіонів чи їх частин, об'єднаних за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку, а мікрорегіон – частина території регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку [17]. Таким чином, вузько-юридичне визначення регіону певним чином узгоджується з усталеними в інших сферах розуміннями регіону як великої частини країни, що поєднує кілька адміністративних одиниць на основі спільних рис і ознак, які характеризують цю територію як певну цілісність.

Українська Вікіпедія містить таке пояснення цього терміна: «Регіон – велика індивідуальна територіальна одиниця (наприклад, природна, економічна, політична тощо), дещо відмінна від існуючого політичного або адміністративного поділу. Також під регіоном іноді розуміють певну територію, що відрізняється від інших територій за низкою ознак і що володіє деякою цілісністю, взаємозв'язаністю складових елементів. Регіональний – такий, що відноситься до якої-небудь певної території (району, області, країни, групи країн). Багато країн використовують його як термін для позначення територіальних ділень держави (наприклад, Франція). Стосовно України термін найчастіше використовується для позначення територій із кількох адміністративних областей: Південний регіон, Східний регіон, Західний регіон» [18]. Досить вузько це поняття визначається в академічному словнику: «Регіон – це певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. ін.)» [19, с. 477]. Але саме це визначення проливає світло на усталеність подібного трактування слова «регіон» у публічному дискурсі.

На карті в Національному музеї народної архітектури та побуту України (Київ, с. Пирогів) представлено історико-етнографічні регіони України, серед яких названо Наддніпрянщину, Полтавщину і Слобожанщину, Полісся (Західне, Центральне, Східне), Поділля, Карпати (Прикарпаття, Гуцульщина, Буковина, Войківщина, Закарпаття, Лемківщина), Південь України. Таким чином, 6 різновеликих історико-етнографічних регіонів поєднують у собі 24 області і АРК [20].

Наведені приклади регіонування території України за різними підставами свідчать значну різноманітність різних частин нашої Батьківщини, які мають враховуватися у правовому опосередкуванні регіональної життєдіяльності – в економічній, етнічній, мовній, релігійній та інших сферах. Діюче законодавство України є досить очевидно орієнтованим на розвиток регіонів, а державна політика, як складова частина, включає регіональну політику. Законодавство з питань державної регіональної політики складається з Конституції України, законів України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про транскордонне співробітництво», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про Генеральну схему планування території України», інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Правове регулювання різних аспектів регіоналістики має досить широке міждисциплінарне підґрунтя, яке має враховуватися у практиці правового впорядкування регіону. Ствердження регіоналістики як самостійного наукового напрямку дало поштовх міждисциплінарним дослідженням просторових аспектів соціально-економічних процесів. Значний внесок у створення методології і методів регіонального програмування зробили наукові дослідження У. Айзарда (В. Ізарда) [21], математичні моделі розміщення виробництва В. Леонтєва [22; 23] та ін. Так, теоретична регіональна економіка поповнилась прикладними аспектами вирішення проблем зростання регіонального розвитку: питаннями регіональної політики і управління, регіонального прогнозування і програмування, механізмами реалізації регіональної політики тощо.

Поступово стає очевидною актуалізація досліджень регіональних проблем і з боку юриспруденції. До цього торують шлях доктринальні розвідки, які здійснюються на «суміжних» змістовних полях. Наприклад, ґрунтовне дослідження міської правової системи, здійснене О.С. Мельничук, виявило тенденції до фрагментації правового простору, що в Україні отримало свою специфіку в контексті децентралізації і реформування місцевого самоврядування [24, с. 354]. Фахівцями у сфері досліджень стану злочинності виявлено різні тенденції скоєння таких правопорушень у різних регіонах України, що безпосередньо впливає на стан правового порядку в різних частинах країни. Так, у 2016 році найбільше кримінальних правопорушень зареєстровано у м. Києві – 141 365 (динаміка росту +1,5% у порівнянні з попереднім роком), Дніпропетровській – 108 112 (+5,1%), Харківській – 84 614 (+4,5%), Одеській – 81 027 (+10,5%) та Запорізькій областях – 77 403 (+2,5%). Стрімке збільшення кількості зареєстрованих злочинів спостерігається в колись «спокійних» у цьому плані регіонах: у Волинській – 20 600 (+23,2%), Івано-Франківській – 16 223 (+12,8%) та Чернігівській областях – 30 872 (+11,3%), у той час як у деяких регіонах такі показники злочинності навпаки дещо зменшилися: Сумська область – 21 992 (-10,9%), Донецька – 51 500 (-8,5%) та Миколаївська – 45 454 (-6,4%). Таким чином, спостерігається зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у стабільно криміногенних областях та колись «спокійних» західних регіонах, а також зниження цього показника в східних областях України [25]. Наведені статистичні дані

свідчать про регіональні особливості стану правопорушованості, які певним чином впливають на правовий порядок у різних частинах країни.

Висновки. Формування сучасного правового порядку на території такої великої держави, як Україна, вимагає його ефективного забезпечення на рівні складових частин території країни: в населених пунктах, районах, областях, регіонах. Саме регіональний зріз правового порядку, як найменш вивчений феномен правового життя, вимагає ґрунтовної уваги теоретичної і прикладної юриспруденції. «Регіоналізація» юриспруденції відкриває перспективи дослідження нових правових аспектів розвитку регіонів і країн: характеру правового устрою і укладу, правових проблем формування регіональних ринків товарів і послуг, специфіки фінансової і податкової регіональних систем, правової підтримки інвестування, регіональної цінової політики, рівня правомірної та правопорушуваної поведінки в різних регіонах та багато іншого. Результатом, в якому зацікавлене як українське суспільство в цілому, так і регіональні спільноти зокрема, може бути покращення якості життя населення України, яке включає і надійний сучасний правовий порядок як в окремих регіонах, так і в країні в цілому.

Список використаних джерел:

1. Крижанівський А.Ф. Правовий порядок в Україні: витоки, концептуальні засади, інфраструктура: монографія. Одеса: Фенікс, 2009. 504 с.
2. Тодосійчук В.Л. Регіональна економіка: підручник. Вінниця, ВДАУ, 2008. 434 с.
3. Електоральні процеси в Україні в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття: монографія / Під ред. А. Круглашова і М. Токаря; [Ред. колег.: М. Зап, М. Гуйтор, Ю. Остапець, Н. Ротар: Відп. За вип.. М. Токар]; НДІ політичної регіоналістики (Ужгород), НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень (Чернівці). Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. 552 с.
4. Виборчий процес-2006 в Україні: політико-правові аспекти та регіональні особливості / Укл. Романюк А.С., Скочиляс Л.С. Львів: ПД ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 202 с.
5. Король С.М. Аналіз джерельної бази дослідження регіональної політики в контексті євроінтеграційних процесів у вітчизняній та зарубіжній політичній науці. S.P.A.C.E. № 3/2017. С. 19–23. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7923/Korol.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
6. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Rehionalistyka_istorychna.
7. Химинець В.В. Регіональна еколого-економічна політика як інституційна передумова забезпечення сталого розвитку. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. 2015. Випуск 2(4). Частина 1. С. 204–208.
8. Чекмарьова І.М. Регіональний підхід у вивченні злочинності у роботах українських кримінологів у контексті дослідження злочинності у прикордонних регіонах. Порівняльно-аналітичне право. № 1. 2016. С. 314–317. URL: http://pap.in.ua/1_2016/94.pdf.
9. Дія права: інтегративний аспект: монографія / кол. авт.; відп. ред. Н.М. Онищенко. К.: Юридична думка, 2010. 360 с.
10. Мельничук О.С. Міська правова система: поняття та структура : монографія. Одеса: Фенікс, 2014. 292 с.
11. Битяк Ю.П., Яковюк І.В. Правова доктрина у публічному та міжнародному праві. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7171/1/Bityk_Ykovyuk_194.pdf.
12. URL: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>.
13. <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/info/regions>.
14. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. 2-е изд. М.: Сов. энциклопедия, 1983. 1600 с., ил.

15. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах (42 тисячі слів). Київ: Аконт. 1998. Т. 3. 928 с.
16. Словарь иностранных слов. 18-е изд., стер. М.: Рус. Яз., 1989. 624 с.
17. Закон України «Про засади державної регіональної політики. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 13. Ст. 90.
18. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD>.
19. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 7. 921 с.
20. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/article/953_etnograficheskie-regiony-ukrainy.htm.
21. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах = Methods of Regional Analysis: an Introduction to Regional Science (1960) / Пер. с англ. В.М. Гохмана, Ю.Г. Липеца, С.Н. Тагера. М.: Прогресс, 1966. 660 с.
22. Леонтьев В.В. Исследование структуры американской экономики. М. 1958. 231 с.
23. Леонтьев В.В. Межотраслевая экономика М., 1997. 315 с.
24. Мельничук О.С. Міська правова система: теоретичні та нормативні засади: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 408 с.
25. Баганець. Криміногенна ситуація в Україні: як змінився її стан протягом 2016 року (в порівнянні з минулими роками)? Юридичний вісник України. 25 лютого 2017 року.

УДК 340.12

ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТЕМПОРАЛЬНО-ПРОСТОРОВИХ СКЛАДОВИХ ЧАСТИН ПРАВОВОЇ СФЕРИ

Сировацький Валерій Іванович,
кандидат юридичних наук, адвокат

У статті проаналізовано буттєвісні засади темпорального та просторового вимірів правової сфери. З'ясовано, що, попри певну абстрактність поняття, правова сфера є явищем із конкретними величинами та координатами, основними серед яких є час та простір, які відображають стан правового розвитку. Обґрунтовано, що правовий розвиток є векторним процесом, який відбувається з урахуванням темпоральних характеристик права.

Ключові слова: соціальна філософія, онтологія, філософія права, час, простір, право, людина, громадянин, суспільство, держава, правова сфера.

ONTOLOGICAL DIMENSION OF TEMPORAL AND SPATIAL COMPONENTS OF LEGAL SPHERE

Syrovatskyi Valerii Ivanovych,
PhD in Law, lawyer

The article analyzes the ontological bases of temporal and spatial dimensions of the legal sphere. It has been established that despite some abstractness of the concept, the legal sphere, at the same time, is a phenomenon with concrete values and coordinates, the main of which